

ХРОНІКА

ДО 70-РІЧЧЯ АНАТОЛІЯ ДМИТРОВИЧА ПРЯХІНА

Відомого російського археолога Анатолія Дмитровича Пряхіна з Україною загалом та Донеччиною зокрема пов'язують давні й щільні взаємини.

Народився А.Д. Пряхін 1939 року в старовинному руському місті Єлець Липецької обл. Після закінчення в Підмосков'ї середньої школи 1957 р. він стає студентом Воронежського державного університету (ВДУ), з яким і пов'язує всю свою подальшу науково-педагогічну діяльність. Важливими віхами на цьому шляху стали захисти кандидатської (1966 р.) і особливо докторської (1977 р.) дисертацій¹. Одночасно з написанням останньої зусиллями А.Д. Пряхіна було створено у ВДУ кафедру археологічного профілю, якою її засновник успішно керував протягом трьох десятиліть, а також важливі структурні одиниці – археологічний музей і лабораторію природничо-наукових методів в археології, що з часом змінилася лабораторією історіографічних дослідів в археології.

На своєму тривалому шляху науково-педагогічної та адміністративно-керівної діяльності А.Д. Пряхін постійно ставив перед собою конкретні й чіткі цілі, часом доволі претензійні, яких у переважній більшості випадків досягав. Однак кожна така мета ставала реальністю завдяки надзвичайній концентрації зусиль і енергії, наполегливості та неабияким організаторським здібностям Анатолія Дмитровича, який міг не лише налаштуватися на роботу сам, а й не менш успішно мобілізувати на справу свій творчий колектив. Саме завдяки таким спільним “атакам” і “штурмам” реалізовано чимало масштабних наукових проєктів та видано наукової продукції. Лише за два останні десятиліття мені довелося бути свідком реалізації під орудою А.Д. Пряхіна таких науково-дослідних проєктів, як керівництво регіональною радою з комплексної програми Відділення історії АН СРСР (РАН) «Найдавніші суспільства: взаємодія з середовищем, культура та історія» (1989-2002 рр.), участь у розробці комплексних програм «Історико-культурна спадщина Росії» (від поч. 1990-х рр.), «Археологічна спадщина народів Російської федерації» (1993-1997 рр.), керівництво науковою радою з історіографії археології Євразії в межах програми фундаментальних досліджень Президії РАН «Етнокультурна взаємодія в Євразії» (від 2003 р.), розробка програми «Вантіт» з досліджень мікрорайону давньоруських пам'яток в басейні р. Дон (сер. 1990-х рр.), керівництво з російського боку спільними українсько-російськими експедиціями з вивчення

¹ Пряхин А.Д. История древних скотоводов II тыс. до н.э. лесостепных районов Подонья, Поволжья и Южного Урала (Абашевская культурно-историческая общность): автореф. дис. ... доктора ист. наук: спец. 07.00.06 “Археология”. – М., 1976. – 49 с.

Капітанівського мікрорайону пам'яток доби бронзи (Луганська обл., Україна, 1995-1999 рр.), а також з вивчення Картамиського мікрорайону пам'яток гірничо-металургійного центру доби бронзи (Луганська обл., Україна, від 2001 р.), організація й проведення на базі або за участю кафедри археології ВДУ не менше двох десятків конференцій (щонайменше в половині з яких мені довелося приймати участь), активна видавнича діяльність (кафедральні серії «Археологія східноєвропейського лісостепу», «Археологічні пам'ятки донського басейну», разом з чисельними несерійними збірками, колективними та індивідуальними монографіями) тощо.

А.Д. Пряхін є засновником наукової школи з археології Євразійського лісостепу, існування якої було визнано не лише Науковою та науково-технічною радами Воронежського держуніверситету (1999 р.), а й міжнародною науковою спільнотою. З цієї школи вийшли відомі в Росії та за її межами археологи – В.І. Бесєдін, О.Ю. Захарова, В.В. Кілейников, М.П. Писаревський, О.С. Саврасов, І.Є. Сафонов, М.О. Тропін, М.В. Цибін та ін. Загалом же Анатолій Дмитрович як науковий керівник і консультант підготував 23 кандидати й 7 докторів наук.

Не ставлячи перед собою завдання окреслити, а тим більше надати оцінку широкому спектру наукових студій А.Д. Пряхіна, зверну увагу лише на декілька ключових напрямків творчих пошуків, яким останніми роками ювіляр приділяє неабияку увагу. Перш за все, мова йде за принципово важливі, як на мене, наробітки теоретичного характеру, зокрема, пов'язані з розумінням характеру й рівня розвитку суспільств Євразії за доби палеометалів. Так, даючи оцінку пастушаче-скотарським масивам населення доби бронзи Євразійського степу і лісостепу з позицій «цивілізаційного» підходу, А.Д. Пряхін збагатив сучасну археологію поняттям «*постпервісності*» (рос. *постпервобытность*), під яким дослідник розуміє якісно новий ступінь історичного поступу народів, що розвивалися за т.зв. «скотарською моделлю» і переживали перехідний до державності період².

Другий з наголошуваних аспектів є пов'язаним з давніми науковими інтересами А.Д. Пряхіна – металовиробництвом доби бронзи. Перші розробки дослідником цієї проблематики припадають на період роботи над докторською дисертацією, що її було присвячено скотарям абашевської культурно-історичної спільноти. Початок наступному етапу було покладено з відновленням розкопок Мосоловського селища металургів-ливарників зрубної культури на р. Бітюг у басейні Дону, якими А.Д. Пряхін керував протягом 1977-1984 рр. Результати комплексного дослідження цієї унікальної пам'ятки відбилися у двотомній монографії³. Третій, якісно новий, етап дослідів збігається з участю експедиції ВГУ, очолюваної А.Д. Пряхіним, у спільних українсько-російських дослідках пам'яток Картамиського мікрорайону Донбаського гірничо-металургійного центру⁴, що були ініційовані Анатолієм Дмитровичем ще у другій половині 1990-х рр. і продовжуються досі. Враховуючи та оцінюючи досягнуте на цій дослідницькій ниві, можна з упевненістю стверджувати, що, за великим рахунком А.Д. Пряхіна можна вважати одним із небагатьох науковців, що стоять у витоків нової археологічної дисципліни – *палеометалознавства*, яка вивчає і розглядає металовиробництво (гірничу справу, металургію й металообробку) в якості визначального чинника розвитку господарства й економіки, зокрема ремесла і скотарства, а також соціального розвитку, духовної культури ранніх скотарів.

Третій вектор наукових студій А.Д. Пряхіна пов'язується з історіографією археології. Визначившись ще чверть сторіччя тому⁵, наприкінці 1990-х рр. він оформився й успішно

² Пряхин А.Д. Новый этап в исследовании проблематики эпохи бронзы евразийской степи и лесостепи // Комплексные общества Центральной Евразии в III-I тыс. до н.э. – Челябинск: Изд-во Чел. гос. ун-та, 1999. – С. 103.

³ Пряхин А.Д. Мосоловское поселение эпохи поздней бронзы: в 2 кн. – Кн. первая. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1993. – 108 с.; Пряхин А.Д. Мосоловское поселение металлургов-литейщиков эпохи поздней бронзы: в 2 кн. – Кн. вторая. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1996. – 176 с.

⁴ Проблеми гірничої археології: матеріали I-VII Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ, 2003-2009.

⁵ Пряхин А.Д. История советской археологии (1917 – середина 30-х гг.). – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1986. – 286 с.

розвивається в рамках окремого напрямку досліджень цілого дослідницького колективу, що об'єднався в рамках науково-дослідної лабораторії з історіографії археології Воронежського держуніверситету та Сибірського Відділення РАН, директором якої від 1999 р. виступає А.Д. Пряхін.

Повертаючись до теми українсько-російської співпраці у галузі археології, відзначу, що в сер. 1990-х рр. А.Д. Пряхін виступив з ідеєю розробки спільних науково-дослідних тем з археологічних досліджень великих культурно-історичних регіонів за участю вишів і академічних центрів України та Росії. Не в останню чергу завдяки активності й цілеспрямованості Анатолія Дмитровича до практичної реалізації було доведено розробку подібної теми з археології доби бронзи Доно-Донецького регіону, в якій приймають участь з української сторони Інститут археології НАНУ та декілька вишів Східноукраїнського регіону (ДонНУ, СУНУ ім. В.Даля, ДДТУ), а з російської – Воронежський університет. В контексті цієї роботи на підставі двосторонніх договорів, починаючи від 1996 р. до сьогодні, здійснюється наукова співпраця між Донецьким і Воронежським університетами.

Власне з Донецьким університетом Анатолія Дмитровича єднають давні й плідні зв'язки. А.Д. Пряхін неодноразово був співорганізатором і активним учасником проведення археологічних наукових конференцій в Донецьку (1979, 1996 рр.)⁶, читав лекції з археології доби бронзи Євразійського Степу і Лісостепу. Крім цього А.Д. Пряхін виступав науковим редактором і членом редколегії низки донецьких наукових археологічних видань⁷. Він також активно сприяє становленню наукових кадрів Донецька і ДонНУ зокрема, а за великим рахунком Східної України, виступаючи офіційним опонентом на захистах кандидатських і докторських дисертацій колишніх випускників Донецького університету, а нині відомих археологів Донеччини С.М. Санжарова (2007), А.М. Усачука (2007), Р.О. Литвиненка (1995; 2009).

Тривалий і плідний творчий шлях А.Д. Пряхіна відзначено численними званнями, почесними регаліями і посадами, що реально підтверджують суспільне визнання його наукових досягнень і організаторських здібностей. Анатолій Дмитрович Пряхін – доктор історичних наук, професор, Дійсний член (академік) МСАН (Міжнародної слов'янської академії, 1992 р.), АГН (Академії Гуманітарних наук, 1994 р.), РАПН (Російської академії Природничих Наук, 1995 р.), Почесний доктор Донбаського державного технічного університету (2002 р.), Заслужений діяч науки Російської Федерації (перший у новітній Росії, 1993 р.), лауреат Національної премії надбання поколінь (за підготовку кадрів археологів), координатор з російського боку договорів про співпрацю в галузі археології між Воронежським держуніверситетом (РФ) та Інститутом археології НАН України, Донецьким і Східноукраїнським національними університетами, Донбаським державним технічним університетом.

Вітаючи Анатолія Дмитровича Пряхіна з черговим ювілеєм, наукова спільнота Донеччини, насамперед археологічне товариство, від щирого серця бажає міцного здоров'я, творчої наснаги, реалізації творчих задумів і планів, чергових цікавих експедицій, а також нових конструктивних ініціатив у справі українсько-російської співпраці.

Р.О. Литвиненко

⁶ **Проблемы** эпохи бронзы юга Восточной Европы: тез. докл. конф. (Донецк, 3-6 декабря 1979 г.) – Донецк, 1979. – 104 с.; **Северо-Восточное** Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит-бронзовый век): матер. междунар. конф. (Донецк, декабрь 1996 г.): В 2-х ч. – Донецк: Изд-во Дон. ун-та, 1996. – Ч. 1. – 142 с.; Ч. 2. – 112 с.

⁷ **Старожитності** Північно-Східного Приазов'я: Зб. наук. статей / Під ред. А.Д. Пряхіна. – Донецьк: Український культурологічний центр, 1999. – 108 с.; **Проблемы** археологии и архитектуры: В 2-х т. – Донецк; Макеевка, 2001. – Т. 1: Археология. – 177 с.; Т. 2: Архитектура. – 94 с.; **Псалии**. Элементы упряжи и конского снаряжения в древности: Сб. статей // Археологический альманах. – № 15. – Донецк, 2004 – 170 с.